

Kultura

Miren Artetxe

#GipuzkoaZutik. Kultura plazan

Donostia. Turismoaren Europako Hiriburua. Maiatzak 31. #GipuzkoaZutik mugimenduak bi egun eta bi gau daramatza Gipuzkoa plazan, Euskal Herriko metro karratu garestienetakoetan, pozik eta protestan. Oraindik ez dituzte plazatik bota. Oraindik ez dira plazara itzuli. Oraindik ez dute inor atxilotu. Oraindik ez dira ia bi mila pertsona elkartu ekainaren 4ko manifestuekin. Giro lasaia dago plazan. Izaten da, bada, bazkalondoko tartetxo hori. Jendea taldeka ari da lanean, edo egonean dago, eta eguzkia bezperako euriak bustitako bazterrak lehortzen ari da. Ze polita. Orduantxe azaldu dira *Txoministak*. Labur-labur: Hiru Damatxo ideia faktoria umorezko web-seriea egiten ari da auzolanean. Alderdi politiko berri baten sorrera du ardatz proiektuak. Lantalde handia. Lau aktore. Horietako bi Edurne Azkarate *Karmele* eta Eñaut Gantxegi *Txester*. Azken horren eta Pablo Berastegiren antz kezkarria baliatuz, Karmelek, txoministen komunikazio arduradunak, elkarrizketa egiten dio Berastegiri. Donostia 2016ren balioekin bat egiten dutela-eta, kanpalekuan daudenei babesa ematera etorri omen dira. Hala esan du Gantxegik, alegia Txesterrek, alegia Berastegik (gaztelaniaz, noski), babesa eman izana argudiatzeko: «Kulturak zerbait ona izan behar du». Esan du. «Ez da suntsitu behar, eraiki egin behar da». Esan du. Kontzeptuak hustu, apaindu, eta airera bota. Donostia 2016.

Parodiarekin jarraituz, jakinarazi dute ekainaren 17an Espainiako Felipe VI.a, erresumako indar armatuen buruzagia, etorriko dela zer eta 'Bake-ituna' proiektua inauguratzera, Donostiako San Telmo Museora. Hori ez dute txoministek

esan, ordea. EFE agentziak jakinarazi du. Benetako Berastegi, Donostia 2016 Fundazioaren patronatuak zuzendari izendatu eta urte erdira egindako elkarrizketa batean, hala esan zuen Donostia 2016 proiektuaz (gaztelaniaz, noski): «Kultura alorretik tresna eraginkorrak [barka bekit Amurizak, kosta egiten zait 'efikazak' esatea] eskaini diezazkiekegu herritarrei, gatazkei aurre egiteko bizikidetzaren eta hiri hobe baten mesedetan». Ez zen Gipuzkoa Zutik-i buruz ari. Baina piztutako pospolo batek gehiago argitzen du piztu gabeko itsasargi batek baino.

Eta dagoeneko inor galdezka ari bada noiz hitz egin behar dudan kulturaz, jakin, hasieratik ari naizela. Eta horretarako erabil nezake zita bat, esaterako Sir Edward Burnett Tylor-ena –orain dela bi mendeko gizon zuri protestante eboluzionista eta kuakeroa («Dardar egizue Jainkoaren hitzarekin»)–. Oso erabilia. Baina zertarako? Kontua da kultura ez dela soilik maiuskulaz idazten dugun kultura, soilik egunkarietako 'kultura' atalean argitaratzen dena. Kultura gu gara, guk sortzen eta birsortzen dugula, egunero, gure uste, sinesmen, balio, gaitasun, ezagutza, etika eta joerekin. Definizio orobiltzaile eta aldi berean funtzional bat osatzeko eztabaida amaiezina izan liteke, baina antropologiaren ikuspegitik adostasun zabala biltzen dute kultura definitzen duten lau ideia hauek: kultura sinbolikoa da, kultura ikasi egiten da, kultura errealitatea interpretatzeko eta errealitateari zentzua emateko dugun modua da, eta pertsona bakoitza ez da kultura bat eta bakarrekoa.

Bada, gatozen gurera. Gipuzkoa plazan, erabaki da keinuak erabiliko direla batzar jendetsuetan denon iritzia kontuan hartu ahal izateko. Eta erraustegiaren sinboloak bizitza ez duina irudikatzen duela. Eta sinbolo hori erabiliko dela sistema honi eta elite politikoak bultzatu nahi duen bizi-ereduari kritika transbertsal bat egiteko.

Gipuzkoa plazan, kultura asanblearioaz hausnartzen da, eta batzar bakoitzetik ikasitakoa hurrengoan praktikara eramaten saiatu. Elikadura burujabetzaz eztabaidatzen da, eta

plazan urazak landatu. Lantalde feministak liburuxka bat jarri du plazan bertan ikusi edo bizi izandako egoera eta jarrera sexistak identifikatzeko –badaudelako–. Dena ez da koloretako haize-errotatxo bat firi-firi dantzan. Hutsuneak hor daude. Baina, gure inguruko errealitatea aztertzeko eta interpretatzeko gogoetak eta tresnak ari dira kolektiboki garatzen.

Kultura ez da norbanakoaren ezaugarri zurrun bat. Ez gara denok kultura berekoak. Bakoitza bere gizarte-esparruetan mugitzen da, bakoitza bere zoroak bizi du, bere ezaugarriak ditu eta bere kulturak dauzka. Ez gaude denean ados, eta ezta egon beharrik ere. Baina, kultura sortzen ari gara. Plazan.

Jalgi hadi plazara

Sortu eta birsortu. Kulturak, kultura izango bada, sortzeko ez ezik erreproduzitzeko mekanismoak behar ditu. Eta hori, besteak beste, plazan gertatzen da. Maiatzaren 23tik 29ra Aiaraldean antolatuta zen *Jalgi. Euskal kulturaren plaza ibiltaria* egitasmoa («Jalgi» lelopean ospatutako azken Herri Urrats izan eta bi astera). Antolatzaileen esanetan:

XXI. mendean gure kulturari buruzko gogoeta guneetan hiru gabezia nagusi ditugula ondorioztatu [da]: plaza falta, ikusgarri izateko beharra, eta transmisiorik eza.

Kezka horiek abiaburu, eta gabezia horiei konponbidea auzolanean bilatzeko asmoz, egitarau mardula antolatu zuten, elkarlanean, Ahotsenea sortzaileen guneak, Euskal Herriko Bertsozale Elkarteak, EHAZE Euskal Herriko Antzerkizaleen Elkarteak eta Euskaltzaleen Topaguneak.

Hilaren 27an jorratu zuten transmisioaren gaia luze eta zabal. Besteak beste, *Nola bermatu kultur sorkuntzaren transmisioa* gaiaren inguruan aritu ziren Andoni Tolosa *Morau*, Oihane Perea, Oier Araolaza, Idurre Alonso eta Lorea Agirre.

Azken horrek bere hitzaldiari izenburu hau jarri zion: *La Basu gehiago eta Ez dok Amairu gutxiago*. Euskarazko rapa sortzen duen emakumea eta –Niko Etxarti barre egiteko zilegitasuna eman ez– euskal kantagintza modernoaren erakusletzat hartzen den mugimendua aurrez aurre jarritz, honakoa azpimarratu nahi izan zuen Agirrek: euskal kultura, gainerako kultura guztien antzera, «aldakorra» dela, «erai-kuntza soziala» den heinean. Ikuspegi horretatik, guk nahi ala ez izan beharko du kulturak unean unekoari egokituia, hots, unean unekoari erantzuteko gai: «Askotan tematzen gara 15 urteko gazte batek Xabier Lete kantatu dezan, eta beharbada ez du ezagutu behar».

Izan ere, maiz ulertu da transmisioa –eta gehiago euskarazkoa bezalako kultur sistema gutxituetan– belaunaldi batek besteari helarazi beharreko altxor gisa. Ondare gisa. Goitik behera. Bere arau eta jolaserako tartekin. Bere definizio zurrunean. Hau bada eta hau ez da pastoralala. Hau bada eta hau ez da bertsolaritza. Hau bada. Hau ez da. Baina, izan bertikalki, izan horizontalki, sorkuntzarako materiala transmititzen da, batetik, eta sorkuntzarako mekanismoak, bestetik. Eta onen-onenean, sortzeko gogoia ere bai. Maika Etxekoparrek ederki azaltzen du Sustrai Colinak eginiko elkarrizketan:

Kantu, dantza eta sorkuntzarako gustua jaso ditut nik. Transmittitutako materialarekiko oso harreman aske eta jostaria. «Tori kantuak, tori dantzak, eta egizu nahi duzuna, josta zaitetz!» Horregatik, bizian, hurbilago sentitzen naiz jostatzeko gustua duen jendearengandik, ene ber materialarekin sortu eta hazi den aintzengandik baino. Ez naiz material hori besterik gabe kontserbatzeko eta salbatzeko logikan, ez zait burutik pasatzen ezin dela deus kanbiatu. Tradizioa galtzeko beldurak kakinarazten nau. Izan ere, aise da inspiratuak ez garelako beti ber gauza egin eta deus ez dela kanbiatu behar erranez justifikatzea. Sortzen ari zarenean ez duzu galtzeko beldurrik, hatsarreko material horrekiko maitasunez duzu sortzen. Tradizioa ederra da, pistak ematen ditu, formak, baina ez badugu kanbiatzen izan dadila ez dugulako kanbiatu nahi, ez ez delako kanbiatu behar.

Plazak lortu, plazak sortu

Sorkuntzari, jolasa eta transmisioa. Bertsolaritza jotzen da sarri berrikuntzaren eta jarraikortasunaren arteko oreka horretan asmatu izanaren eredu. Joan den mendeko gizarteko aldaketek bertsolaritza desagertzera eramango zuketena, ziur aski, bertsogintzak bere burua berrasmutzen jakin izan ez balu. Joxerra Garziak, Andoni Egañak eta Jon Sarasuak XX. mendean bertsolaritza goitik behera aldatu zela azpimarratu izan dute. Beste ikerlari batzuek, Jone Miren Hernandezek, esaterako, zalantzan jartzen dute zenbateraino aldatu den bertsolaritzaren beraren funtzioa eta muina. Formak aldatu direla, ordea, ezin zalantzan jarri.

Plazetatik erretiratu berri da aldaketa horien eragile handietako bat. 75 urte bete zituen egunean, joan den maiatzaren 3an, iragarri zuen Xabier Amurizak bere erretiroa apirilaren 29an azken bat-bateko saioa egin ondoren. Etxanoarrak bere garaian bertsotan ohikoak ez ziren hizkera –batuan hasi zen kantuan–, iruditeria, egiturak eta doinuak ekarri zituen bertsolaritzara. Eta bertsolaritzak bere egin. Berak sinetsarazi zuen Simone de Beauvoirrek emakumeaz esan zuena bertsolariaz ere: egin egiten dela, eta ez jai. Ideia horretatik abiatutako bertso-eskolen mugimendua gabe erabat desberdina litzateke gaur egungo bertsolaritza. Besteak beste, ez ziratekeen Maialen Lujanbio eta Amets Arzallus eta Josu Goikoetxea egongo –bertso-eskoletako haur izandakoak hirurak– Jakinek eta Martin Ugalde Foroak maiatzaren 5ean antolatutako *Bertsolaritza, atzotik biharrera* solasaldian.

Han azpimarratu zuten Lujanbiok eta Arzallusek Amurizaren ekarpenaren garrantzia. «Gaur egungo bertsolaritza ezin da ulertu Xabier Amuriza gabe», bota zuen Lujanbiok. Bada garaia horri gehitzeko, gaur egungo bertsolaritza ezin dela ulertu Maialen Lujanbio gabe. Lujanbiok bilatzen duen bertsokera eder eta idor horrek aldaketa bat eragin du gaur egungo bertsogintzaren kanonetan. Jauzi bat. Dialektika-joko hutsetik mezu kontzientera. Ideietatik ideologiara, hitzaren

zentzu etimologikoenean. «Lurrari lotutako bertsokera bat [...] gure inguruaz, pertsonez, gizarteaz eta errealitateaz hitz egingo duena», Lujanbioren beraren hitzetan. Bertsogintzari eginiko ekarpena, noski, urtetako ibilbidean mamitutakoa da. Hasieratik hona ez da testuingurua gutxi aldatu.

Lujanbio lehen plazak egiten hasi zenean, gazte belaunaldi bat behar zuen bertso mugimenduak, eta labekada oso bat atera zela esan liteke. Bertsolaritzak ez zuen orain daukan prestigioa gure kultur sisteman, bertsolariak ez ziren eza-gunak, edo ez behintzat orain diren moduan, eta oso gazte gutxi zebilen plazaz plaza. Emakumeak zer esanik ez. Orain, berriz, «bizi guztia pasa dugunok gazteak izaten, gaur egun zaharrenak [dira] plaza askotan» [Lujanbiok dixit]. Gaur egun bertsolaritzaren sistemak behar ditu gazteak, baina, ez labekadaka. Ezta emakumeak ere. Nahikoak dira bakan batzuk. Funtzionatzen du. Eta esan liteke ezin dugula kexatu. Nondik begiratzen den. Apirilean 'Europa bat-batean' ekimenaren baitan bertsolariekin batera Kurdistan, Sardinia eta Herrialde Katalanetako inprobisatzaileak izan genituen Euskal Herriko hainbat oholtzatan, eta nabaria zen, besteak beste, sardiniarren miresmena, hainbeste gazte eta emakume kantuan ikusirik. Bai. Baina.

Saioa Alkaizak *Berria*-n aspaldi egindako analisiak argi erakusten du emakumeen kasuan kristalezko sabaia existitzen dela. Bertso eskoletan, %47 dira neskak. Helduen bertso eskoletako partaideen %26 baino ez (18 urterekin nesken %80k uzten du bertso eskola). Txapelketetako saioetako emakumeen proportzioa (merituz irabazitakoa) handiagoa da plazako saioetako baino (askok diskriminazio positiboa dagoela pentsatzen badu ere). Gazteen kasuan ere, sabaia ez dakit, baina, inbutua bai. Lujanbioren hitzetan, lehengo gazte eta helduagoen artean kontraste gehiago zegoen gaur egun beraien eta gazteagoen artean dagoena baino. Errazago identifika omen zitekeen haustura puntua. Baliteke. Arraila aurkitu behar; eta arrailetik pasa. Eta pasako da bat. Pasako dira bi. Baina, ez dago denontzat lekurik. Beharbada,

plazak lortzeaz gain, plazak sortzea da gaur egungo erronka. Garai batean ez bezala, bertso mugimenduak bertsotarako gai diren gazte asko sorrarazten ditu. Asko. Eta onak. Ekainaren 4an jokatu zen Euskal Herriko eskolarteko bertsolari txapelketa horren adibide. Plaza behar dute gazteok, bidean hazteko. Bertso-sistemak ez du hainbesteko eskaerarik. Ez hor gorako behintzat. Zorionez, gazte bertsolari asko dabil, oholtzadun zein oholtza gabeko plazatan kantuan, hizketan eta ekinean. Lilurak itsutu gabe; tronpatzeko beldurrik gabe; kontsolamendu beharrik gabe. Hemendik urte batzuetara kultura deituko dioguna orain ari da mamitzen. 🍷